

УДК 330.3-044.922(497-15)"2008/2024"

Ільченко І. О.

аспірант,

кафедра міжнародних відносин

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

вул. Дворянська, 2, м. Одеса, 65000, Україна

E-mail: i.ilchenko.a@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-6571-7583>

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.4>

ЕКОНОМІЧНЕ ТРАНСФОРМУВАННЯ ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ КРАЇН ЗАХІДНИХ БАЛКАН ПІСЛЯ 2008 РОКУ

У статті вибрано два кейса для дослідження – Албанія та Чорногорія, які всередині Західних Балкан (далі – ЗБ) є найбільш несхожими, тобто дають уявлення про різницю між окремими країнами, але також і про спільні риси групи. Метою дослідження є визначення ключових проблем економічної трансформації посткомуністичних країн Західних Балкан після початку світової економічної кризи. Глобальна фінансова криза 2008–2009 рр. вплинула на більшість торговельних партнерів країн ЗБ, що, своєю чергою, вплинуло на експорт та імпорт. Навіть у високорозвинутій Словенії після незначного відновлення темпів зростання в 2010–2011 рр. режим бюджетних скорочень та несприятлива економічна ситуація в ключових країнах-партнерах призвели до другої хвилі кризи. Глобальна фінансова криза поклала кінець албанській моделі зростання, заснованій на внутрішньому попиті. Серед причин економічного спаду в 2012–2013 рр. також були дефіцит бюджету і зростання державного боргу на тлі зростання процентних ставок, пов'язаного з борговою кризою, у тому числі в Греції та інших країнах ЄС. Незважаючи на те що Албанії вдалося уникнути рецесії, криза призвела до зменшення грошових переказів та інших потоків, що, своєю чергою, сприяло нижчому зростанню, особливо в будівельному секторі, який із тих пір зазнав різкого спаду. Маючи тісні зв'язки з грецькою та італійською економіками через експорт, грошові перекази та фінансові потоки, Албанія понесла на себе основний тягар кризи державного боргу Єврозони. У країнах ЗБ імпорт перевищує експорт, тобто вони є здебільшого імпортерами товарів. Узагалі країни ЗБ хоча і з різними розмірами імпорту, але мають майже однакову тенденцію показника. Ще однією сталою тенденцією є зменшення припливу прямих інвестицій, що пов'язано з поступовим самостійним розвитком та укріпленням національних економік. Незважаючи на поширену думку, приплив ПІІ та кошти ЄС не можуть повністю гарантувати стабільне економічне зростання та розвиток країн ЗБ. Іноземні інвестори переважно інвестують у сектори економіки, які вже достатньо врегульовані, з добре розвинутою інфраструктурою, вони не зацікавлені у фінансуванні промислових і виробничих потужностей. Підтримка економічного відновлення, яке триває, потребує подальших зусиль щодо реформування та усунення макроекономічних недоліків у державних фінансах і фінансовому секторі. За допомогою програми Міжнародного валютного фонду країни ЗБ почали консолідувати свої державні фінанси, а відповідна пом'якшувальна монетарна політика підтримала економічне піднесення. Було започатковано деякі важливі для бізнесу реформи, такі як комплексна перебудова системи правосуддя. Тим не менше тривалі макроекономічні недоліки та структурні перешкоди для зростання вимагають постійних зусиль для подолання ще невирішених проблем. Таким чином, процес євроінтеграції загрожує затягнутися через невідповідність економічних показників країн ЗБ стандартам ЄС.

Ключові слова: економіка, трансформація, посткомуністичні країни, Західні Балкани.

Актуальність. Країни Західних Балкан (ЗБ) – це дефініція, яка не є усталеною протягом усього періоду після розвалу СФРЮ, і до того ж більше політична, ніж географічна. Якщо географічно до регіону відносяться Албанія, Словенія, Хорватія, Сербія, Чорногорія, Боснія та Герцеговина, Македонія та частково визнана Республіка Косова, то у науковій літературі так зазвичай називають балканські країни, які не є членами ЄС. Для України дуже важливим є вивчення досвіду реформ у країнах, які теж вибрали шлях європейської інтеграції. Це може дати змогу уникнути їхніх помилок і скоротити час на складання власної програми конвергенції.

Тема порівняння десяти країн ЗБ є дуже об'ємною і не може бути охоплена у статті, тому було вибрано два кейса для дослідження – Албанію та Чорногорію, які всередині ЗБ є найбільш несхожими, тобто дають уявлення про різницю між окремими країнами, але також і про спільні риси групи. Окрім того, у поданій статті є звертання до досвіду Словенії та Хорватії, але тільки дотичне проблем системних перелогів у регіоні ЗБ.

У роботі будуть розглянуті основні економічні показники країн ЗБ протягом 2009–2022 рр. для виявлення спільних тенденцій та розгляду проблем їх економічних трансформацій.

Отже, **метою дослідження** є визначення ключових проблем економічної трансформації посткомуністичних країн Західних Балкан після початку світової економічної кризи 2008 р.

Методологічною основою дослідження є методи архівних та документальних досліджень, метод збору медіа й вторинних джерел, метод Інтернет-дослідження, а також контент-аналіз.

Теоретичною основою нашого дослідження є окремі напрацювання зарубіжних авторів, таких як Г. Бутурац, Д. Мікулич і П. Паліч (2019), К. Дріцакі та Е. Стіакакіс (2014), В. Пецініс (2019). Через їхні роботи була складена дорожня карта дослідження, виявлено показники, через аналіз яких можна отримати повну картину економічних реформ у країнах ЗБ. Разом із тим фактичний матеріал було отримано завдяки авторському дослідженню матеріалів основних міжнародних сайтів, де розміщено кількісні показники ЗБ.

Результати дослідження. У 2009–2014 рр. ВВП країн ЗБ мало схожу тенденцію до росту в 2011 р. і спаду в 2012 р. У період 2012–2014 рр. відбувся ріст показників ЗБ. Достатньо швидке відновлення країн ЗБ після кризи 2008 р. зумовлене допомогою Європейського Союзу. Із 2015 р. в країнах ЗБ можна побачити спад економіки, яка вже у наступному році почала відновлюватися і досягла свого максимуму в 2018 р. (GDP (current US\$). The World Bank, 2024).

Глобальна фінансова криза 2008–2009 рр. вплинула на більшість торговельних партнерів країн ЗБ, що, своєю чергою, вплинуло на експорт та імпорт 2009 р. Навіть у високорозвинутій Словенії (серед посткомуністичних країн Словенія має найвищий ВВП на душу населення) після незначного відновлення темпів зростання в 2010–2011 рр. режим бюджетних скорочень та несприятлива економічна ситуація в ключових країнах-партнерах призвели до другої хвилі кризи. Темпи економічного зростання у 2012–2013 рр. були від'ємними (–2,7% та –1,1% відповідно); у 2013 р. ВВП Словенії був на 9,6% нижчим за рівень 2008 р. У 2014–2017 рр. середньорічний темп зростання економіки Словенії становив 3,3%, а в 2017 р. він прискорився до 5,0%. Загалом за період незалежності обсяг ВВП зріс майже вдвічі (Under the direction of Leonid Grigoriev, 2018).

Слабкі показники основних торговельних партнерів Словенії (країна зберігає давні традиції торгівлі із сусідніми країнами, що робить її уразливою) сповільнили зростання в 2019 р. (2,4%), при цьому ситуація погіршилася через пандемію COVID-19, яка спричинила скорочення всіх компонентів попиту, крім державного споживання. Загалом, за оцінками МВФ, у 2020 р. ВВП країни впав на 6,7%; зростання, однак, відбулося у 2022 р. на рівні 3,4% завдяки відновленню приватного споживання, а також збільшенню інвестицій як із державного, так і з приватного секторів (Slovenia: Economic and Political Overview, 2024).

Албанія має переваги сприятливого географічного положення, завдяки чому її найважливішими торговельними партнерами є Греція та Італія, які є великими економіками та її сусідами. Пан'європейський коридор VIII, що проходить через Албанію, привернув увагу інвесторів із Заходу. Таким чином, ці переваги зробили Албанію дуже плідним ринком для іноземних інвесторів або національних компаній. Окрім того, Албанія успадкувала дуже багаті природні ресурси, такі як метали та мінерали, а також хороші потужності для гідроелектроенергії.

Глобальна фінансова криза 2008 р. поклала кінець албанській моделі зростання, заснованій на внутрішньому попиті. Серед причин економічного спаду в 2012–2013 рр. також були дефіцит бюджету і зростання державного боргу на тлі зростання процентних ставок, пов'язаного з борговою кризою, у тому числі в Греції та інших країнах ЄС. Незважаючи на те що Албанії вдалося уникнути рецесії, криза призвела до зменшення грошових переказів та інших потоків, що, своєю чергою, сприяло нижчому зростанню, особливо в будівельному секторі, який із тих пір зазнав різкого спаду. Маючи тісні зв'язки з грецькою та італійською економіками через експорт, грошові перекази та фінансові потоки, Албанія понесла на себе основний тягар кризи державного боргу Єврозони. Внутрішній попит залишається слабким (Economic Reform, 2018).

У XXI ст. найбільш динамічними галузями албанської економіки стають «споживчі» галузі. Найбільш динамічною галуззю національної економіки стає туризм. Лише за п'ять років (2012–2017), число іноземних громадян в Албанії виросло з 3,5 млн до 5,1 млн осіб, тобто приблизно в 1,5 рази. У 2009–2012 рр. ВВП Албанії зріс у середньому на менше ніж 3%, переважно завдяки основним послугам і видобувній промисловості, яка шукала ринки за межами відновлення ЄС. За 2010–2016 рр. ВВП на душу населення виріс, згідно з даними статистики, з 3 088 до 3 734 євро в поточних цінах. Далі зростання ВВП продовжилося. За попередніми даними за IV квартал 2017 р., зростання ВВП порівняно з аналогічним періодом 2016 р. становило 3,36%. Не вдаючись у точні підрахунки, можна сказати, що щорічний приріст ВВП Албанії у другому десятилітті XXI ст. становить 3,5–4,5% (Economic Reform, 2018).

Відновлення у 2018 р. у Чорногорії зумовлено ростом іноземних інвестицій у країну. Із початком 2020 р. можна побачити, що ВВП Чорногорії зменшився на 13,9%. Така ситуація склалася через те, що велику частку ВВП Чорногорії становить туризм (близько 21,7% у 2019 р.), а через пандемію ця сфера не змогла функціонувати як раніше. Загалом із 2019 по 2020 р. ВВП Чорногорії зріс десь на 14,7% (GDP (current US\$). The World Bank, 2024).

Державний бюджет Чорногорії має негативне значення весь час, і в 2020 р. ситуація теж погіршилася. Можна припустити, що державний борг буде зростати. Оскільки державний бюджет у країнах ЗБ майже завжди є дефіцитним,

розглянемо такий показник, як відсоток державного боргу від ВВП, він показує розмір заборгованостей країни для покриття дефіциту державного бюджету відносно розмірів ВВП. Щодо державного боргу Чорногорії, то можна побачити, що державний борг мав теж тенденцію до росту, у 2020 р. його розміри навіть перевищували 100% від ВВП. Із 2009 по 2020 р. показник державного боргу до ВВП у Чорногорії зріс аж на 65,28% (Montenegro Government Debt to GDP. Tradings Economis, 2024).

Інфляція в країнах ЗБ не перевищувала 4,5% за період після 2009 р. Можна побачити більш менш однакову тенденцію щодо впровадження відсоткових ставок у країнах ЗБ, адже, наприклад, Чорногорія хоча і не є членом Європейського Союзу, але намагається наслідувати політику Європейського центрального банку. У всіх країнах ЗБ держава намагається втримувати відсоткову ставку у межі 2%, як указано у критеріях конвергенції (Buturac, Mikulić & Palić, 2019).

Слід зазначити, що також вагомими показником є стан поточного рахунку, який є частиною платіжного балансу і розраховується як сума торгового балансу (експорт товарів та послуг мінус імпорт), чистого доходу з-за кордону та чистих поточних трансфертів. Стан поточного рахунку у країн ЗБ має позитивне значення, що говорить про відсутність дефіциту рахунку з поточних операцій; це свідчить про те, що країни ЗБ є чистими кредиторами для решти світу. Щодо спільних тенденцій та трансформації протягом 2013–2020 рр. можна сказати, що країни ЗБ мають схожу тенденцію.

Далі розглянемо більш детально торговий баланс країн ЗБ, що являє собою різницю між експортом та імпортом, тобто допомагає зрозуміти, чи є країна більше експортером чи імпортером товарів.

У країнах ЗБ імпорт перевищує експорт, тобто вони є здебільшого імпортерами товарів. Узагалі країни ЗБ хоча і з різними розмірами імпорту, але мають майже однакову тенденцію показника (Restoring Macroeconomic Stability, Competitiveness and Inclusion, 2015).

Розглянемо детальніше товарну структуру експорту після 2009 р., щоб порівняти, які трансформації відбулися в економіці країн ЗБ. У Чорногорії в 2009 р. в експорті переважали такі товари: алюміній необроблений, вино (не ігристе), штанги та стрижні, деревина хвойних порід пиляна, інші препарати, а в 2020 р. вже переважали нафтопродукти, автомобілі, упаковані ліки, обладнання для мовлення та електроенергія.

Серед імпорту Чорногорії у 2009 р. переважали: нафтові масла, електрична енергія, інші препарати, автомобілі з матрицею, сигарети. У 2020 р. переважали сирий алюміній, електроенергія, упаковані ліки, сушені бобові та алюмінієва руда. Основними торговими партнерами Чорногорії були Сербія, Греція, Італія, Словенія, Боснія і Герцеговина (Montenegro Trade Summary, 2024).

Країни ЗБ є експортерами послуг, оскільки баланс послуг має позитивне значення. Також можна побачити, що взагалі країни ЗБ до 2019 р. мали більш-менш однакову тенденцію до росту балансу послуг, тобто все більше переважання експорту послуг на імпортом, але в 2020 р. можна побачити, що у Чорногорії відбувся різкий спад показника саме через скорочення надання послуг туризму через пандемію.

Зовнішньоторговельний баланс Албанії різко негативний по всіх групах товарів. У загальному обсязі експорту лідирує продукція легкої промисловості, на

частку якої припадає приблизно 40%. Продукція сільського господарства і харчової промисловості, включаючи тютюн, на виробництві якого сільське господарство Албанії поряд з іншими країнами ЗБ спеціалізувалося тривалий час, становить трохи більше 10% албанського експорту. При цьому ввезення продуктів харчування в Албанію більше ніж утричі перевищує вивезення (за 2018 р. увезення продукції харчової промисловості, включаючи тютюн, в Албанію становив 106 млн албанських леків, вивезення – 32 млн леків). У 2010-х роках починається активне освоєння Албанії торговими мережами, що мають європейське походження. Але існують і власне албанські мережі, що носять назви, що нібито збереглися із соціалістичних часів. Наприклад, у Тирані існує мережа супермаркетів, іменується *Kombinat i mishit* («М'ясокомбінат», саме слово «комбінат» прийшло в албанську мову з російської в період розквіту радянсько-албанських відносин 1940–1950-х років). Експорт Албанії у 2017 р. становив 2,39 млрд \$: взуття, хромітова руда, феросплави, сира нафта, сільгосппродукція (головним чином, фрукти, овочі і тютюн). Основні покушці: Італія – 48% (1,15 млрд \$), Китай – 7,4% (177 млн \$), Іспанія – 5,3% (127 млн \$), Франція – 4,7% (113 млн \$) і Німеччина – 4,7% (111 млн \$). Імпорт у 2017 р. становив 4,21 млрд \$: автомобілі, обладнання, нафтопродукти, медикаменти, живі тварини та продукція скотарства, текстильні і споживчі товари. Основні постачальники: Італія – 30% (1,28 млрд \$), Туреччина – 9,9% (416 млн \$), Греція – 9,7% (391 млн \$), Німеччина – 8% (336 млн \$) і Китай – 7,4% (311 млн \$). Головним партнером Албанії є ЄС, на який припадає 66,0% (5 079 млн \$). Далі з великим відривом ідуть Китай – 6,1% (465 млн \$), Туреччина – 6,1% (465 млн \$), країни Америки – 3,8% (294 млн \$), країни Африки – 1,5% (117 млн \$), Росія – 1,5% (115 млн \$) (Albania Trade Summary Data, 2024).

Також розглянемо такий складник економіки, як прямі інвестиції у країни та з країн ЗБ. Існує тенденція до зменшення припливу прямих інвестицій, що пов'язано з поступовим самостійним розвитком та укріпленням національних економік. У Чорногорії можна побачити, що кількість інвестицій менша весь час, але відбувається збільшення інвестицій у країну, що теж пов'язано з розвитком країни і становленням її більш інвестиційно привабливою для інвесторів (Dritsaki, & Stiakakis, 2014).

Чорногорія є більше отримувачем інвестицій, щодо тенденції показника, то можна побачити, що країна до 2017 р. мала тенденцію до зменшення кількості інвестицій, у 2018–2019 рр. відбувся ріст і в 2020 р. знову спад (Foreign direct investment, net outflows, 2024).

За підсумками 2019 р. обсяг прямих іноземних інвестицій в Албанію досяг показника 57,6% ВВП, що означає, що країна досить залежна від припливу іноземного капіталу. Однак цей показник є найвищим за 14 років, повідомляє ЮНКТАД. Своєю чергою, вартість підконтрольних Албанії активів за цей же період поступово зростала і на кінець 2019 р. становила \$680 млн (4,4%). Приплив іноземних інвестицій в Албанію можна пояснити тим, що уряд країни активно проводить реформи для залучення іноземного капіталу в країну. Наприклад, уряд прийняв податкову реформу, яка є вигідною для іноземних інвесторів і спрямована на зменшення корупції та адміністративних труднощів, які можуть відлякувати інвесторів. Тим не менше складні процедури ліцензування для торгівлі, будівництва та туризму сповільнили розвиток інвестицій, окрім того, інвестиції продовжують страждати від відсутності інфраструктури та

погано сформульованих законів про власність. Албанія оголосила, що іноземні інвестиції у галузі енергетики та видобутку корисних копалин, транспорту, телекомунікацій, інфраструктури, туризму, сільського господарства та рибальства є її найвищими пріоритетами.

Незважаючи на поширену думку, приплив ПІІ та кошти ЄС не можуть повністю гарантувати стабільне економічне зростання та розвиток країн ЗБ. Іноземні інвестори переважно інвестують у сектори економіки, які вже достатньо врегульовані, з добре розвинутою інфраструктурою, і вони не зацікавлені у фінансуванні промислових та виробничих потужностей (Dritsaki & Stiakakis, 2014).

Наприклад, у Хорватії верфі стикаються з труднощами через контракти з Європейською комісією та обмеження, які накладаються цими контрактами, котрі обмежують державне втручання. Експерти занепокоєні, адже сильну економіку неможливо сформувати лише на основі туризму та сфери послуг. Тому Хорватія потребує подальшої реіндустріалізації, але інтеграція з ринком ЄС ускладнює розвиток національної промисловості через сильну конкуренцію з розвиненими західноєвропейськими країнами (The economic context of Croatia – Economic and Political Overview, 2013).

Після 2013 р. економічне відродження не відбулося, а основним ефектом членства в ЄС є масова еміграція працюючого населення, яке залишає країну в пошуках кращих перспектив кар'єри та вищих зарплат у Німеччині, Ірландії та інших країнах ЄС (Croatia's Political and Economic Situation – The Periphery of Europe Today, 2017).

Отже, розглянемо стан безробіття у країнах ЗБ. Рівень безробіття у країнах ЗБ мав тенденцію до зменшення після кризи 2008 р., також, що слід зазначити, у Чорногорії рівень безробіття вищий. Узагалі за цей період безробіття у Чорногорії зменшилося на 0,6% (Unemployment, total, 2024).

Слід урахувати, що безробіття є серйозною соціально-економічною проблемою і для тих країн ЗБ, що увійшли до ЄС. Так, наприклад, Хорватія переживає великі темпи еміграції працездатного населення. Із початку глобальної рецесії було втрачено кожне 11 робоче місце (Croatia's Political and Economic Situation – The Periphery of Europe Today, 2017).

У Словенії протягом останніх років безробіття має тенденцію до зниження, однак протягом 2020 р. воно зросло до 8% (4,6% роком раніше). Утрата робочих місць була нерівномірною і переважно зосереджена в деяких секторах послуг. Згідно з останніми даними Євростату, 14,4% населення перебуває під загрозою бідності або соціальної ізоляції, що значно нижче середнього показника по ЄС (21,1%). Тим не менше бідність серед літнього населення, яке складається переважно з жінок і маргіналізованих меншин, викликає серйозне занепокоєння, і щоб вирішити цю проблему, уряд розробив спеціальну стратегію для людей похилого віку (Slovenia: Economic and Political Overview, 2024).

Також розглянемо, як змінювався мінімальний рівень заробітної плати у країнах ЗБ. Дані щодо Чорногорії були знайдені лише з 2013 р., тому розглянемо, як склалася ситуація щодо мінімальної заробітної плати у Чорногорії. Із 2013 по 2019 р. вона була незмінною і становила 288,05 євро на місяць. І тільки у другому кварталі 2019 р. мінімальна заробітна плата у Чорногорії зросла на 15% – 331,33 євро на місяць, а в 2020 р. виросла ще на 60,7%, тобто загалом у Чорногорії з 2013 по 2020 р. відбувся ріст заробітної плати на 84,9% (Monthly minimum wages – bi-annual data, 2024).

У 2017 р. Європейська конфедерація профспілок заявила, що в 10 країнах Східної Європи зарплати майже вдвічі нижчі від західноєвропейських. Хоча заробітна плата в усіх країнах Східної Європи знизилася, найбільше падіння зазнала Хорватія – з 43% до 37% середньої західноєвропейської зарплати (за період із 2008 по 2016 р.) (Petsinis, 2019).

Також були розглянуті декілька соціальних показників для кращого розуміння рівня життя у країнах ЗБ. За рівнем соціального прогресу Чорногорія займає 57-е місце, найвищими показниками є вода та санітарія, харчування та медична допомога, а найнижчі показники має здоров'я та самопочуття й особиста свобода і вибір. Також розглянуто такий показник, як легкість ведення бізнесу у країнах ЗБ. Чорногорія займає 101-е місце з відкриття бізнесу, 83-є місце з реєстрації майна, 134-є – з доступу до електроенергії, 15-є – з отримання кредиту і 41-є – з доступу до торгівлі за кордоном. За рівнем сприйняття корупції показник Чорногорії дорівнює 46 (0 означає дуже корумпований, а 100 – дуже чистий від корупції). Чорногорія має складнішу процедуру відкриття бізнесу, але країна має кращий показник отримання кредиту, ніж інші її сусіди (Current account – quarterly data, 2024).

Висновки. Отже, на прикладах Албанії та Чорногорії можна зробити висновок, що країни ЗБ пройшли певну економічну трансформацію у період із 2009 по 2024 р. Підтримка економічного відновлення, яке триває, потребує подальших зусиль щодо реформування та усунення макроекономічних недоліків у державних фінансах і фінансовому секторі. За допомогою програми Міжнародного валютного фонду (МВФ) країни ЗБ почали консолідувати свої державні фінанси, а відповідна пом'якшувальна монетарна політика підтримала економічне піднесення. Було започатковано деякі важливі для бізнесу реформи, такі як комплексна перебудова системи правосуддя.

Тим не менше, тривалі макроекономічні недоліки та структурні перешкоди для зростання вимагають постійних зусиль для вирішення основних проблем. Досвід Албанії свідчить, що: 1) співвідношення державного боргу до ВВП зменшено, але залишається основним джерелом макроекономічної вразливості. Державний борг (включно з гарантіями) все ще близький до відносно високого рівня у 70% ВВП і пов'язаний зі значними ризиками пролонгації, відсотковими ставками та обмінними курсами. Передбачене зниження коефіцієнта боргу переважно залежить від сприятливого економічного зростання та обмеження державного споживання; 2) непрацюючі кредити скоротилися, але банківське кредитування бізнесу залишається млявим. Банки добре капіталізовані, високоліквідні та мають дуже низьке співвідношення кредитів/депозитів. Тоді як кредитування домогосподарств зростає пристойними темпами, банківське кредитування бізнес-сектору ледве розширюється; 3) конкурентоспроможність Албанії продовжує заважати неефективності в енергетичному секторі, включаючи недостатню надійність постачання; 4) питання, пов'язані з правами власності та реєстрацією землі, продовжують впливати на конкурентоспроможність албанської економіки. Це наскрізне питання, яке впливає на інфраструктуру та промисловий розвиток, сільське господарство, ринок нерухомості та, що важливо, доступ до фінансування.

Важливим елементом успіху виявилися спеціальні програми та проекти, які впроваджувалися в країнах ЗБ. Наприклад, це албанська Програма економічних

реформ, спрямована на зростання внутрішнього попиту на рівні 4% на рік. Споживчі витрати вважаються основним рушієм зростання в контексті покращення ринку праці, зростання довіри та фінансових умов, що сприяють зростанню.

Щодо Чорногорії, то країна після введення євро намагається наслідувати певні тенденції, які запроваджує Європейський центральний банк, тому можна спостерігати швидке відновлення економіки після світової кризи через визнання країни як кандидата до вступу до Євросоюзу. Але у цілому країна є нестабільною; це можна побачити з росту дефіциту бюджету протягом 2009–2012 рр. Основними джерелами проблем для Чорногорії протягом її незалежності є висока залежність країни від туризму як великої гілки економіки та надходжень у країну, також залежність від енергетичної промисловості, що призводить до руйнування природних ресурсів та взагалі високої вірогідності їх вичерпності. Але перспективами розвитку країни є більший розвиток саме аграрної промисловості та припливу прямих інвестицій. Оскільки країна є кандидатом на вступ до Європейського Союзу, можна припустити, що в майбутньому її чекає все більше економічних трансформацій, щоб відповідати критеріям конвергенції та у скорому майбутньому стати членом Європейського Союзу.

У цілому дослідження виявило, що впровадження євро в Чорногорії для країни мало більше мінусів, аніж плюсів, на даному етапі. Оскільки країна є кандидатом на вступ до Євросоюзу, одним із критеріїв є підтримання стабільного рівня валютного курсу національної валюти до євро. Це викликає проблеми; можливо, країні треба було би перейти знову на свою валюту, а потім при вступі змінити її на євро, що звучить безглуздо, але було б виконанням правил ЄС та не заважало б розвитку Чорногорії. Також мінусом є те, що країна не має можливості регулювати кількість валюти, яка знаходиться в обігу. Чорногорії треба наслідувати політику ЄЦБ через євро в країні, але країна економічно не готова для введення певних мір.

Щодо впливу розміру країни на успіхи її економічної трансформації невеликий розмір країни сприяє її швидкій трансформації. Маленькі країни більш гнучкі для прийняття змін, мають більш високий рівень ВВП на душу населення. Також невеликі країни, як правило, мають невисокий рівень податків, що приваблює іноземний бізнес. Отже, для Чорногорії її маленький розмір є плюсом, особливо з урахуванням того, що країна приймає велику кількість туристів, що, своєю чергою, збільшує кількість грошей, які прибувають у країну. У цілому, однак, процес євроінтеграції у регіоні загрожує затягнутися через невідповідність економічних показників країн ЗБ стандартам ЄС.

References [Список використаної літератури]

- Albania Trade Summary Data. (2024). *WITS* [in English]. [Albania Trade Summary Data. *WITS*. 2024. URL: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/> (дата звернення: 01.07.2024)].
- Buturac, G., Mikulić, D., & Palić, P. (2019). Sources of export growth and development of manufacturing industry: empirical evidence from Croatia. *Economic Research / Ekonomska Istraživanja*, 2019, 32(1), 101–127 [in English]. [Buturac G., Mikulić D., Palić P. Sources of export growth and development of manufacturing industry: empirical evidence from Croatia, *Economic Research / Ekonomska Istraživanja*. 2019. Vol. 32, N 1. P. 101–127. DOI: 10.1080/1331677X.2018.1550003].
- Croatia's Political and Economic Situation – The Periphery of Europe Today. (2017). *Transform Network* [in English]. [Croatia's Political and Economic Situation – The Periphery of Europe Today. *Transform Network*. 2017. URL: <https://www.transform-network.net/blog/article/croatias-political-and-economic-situation-the-periphery-of-europe-today/> (дата звернення: 01.07.2024)].

- Current account – quarterly data. (2024). *Eurostat* [in English]. [Current account – quarterly data. *Eurostat*. 2024. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/EI_BPM6CA_Q_custom_2610604/default/table?lang=en. (дата звернення: 01.07.2024)].
- Dritsaki, C., & Stiakakis, E. (2014). Foreign Direct Investments, Exports, and Economic Growth in Croatia: A Time Series Analysis. *Procedia Economics and Finance*, 14, 181–190 [in English]. [Dritsaki C., Stiakakis E. Foreign Direct Investments, Exports, and Economic Growth in Croatia: A Time Series Analysis. *Procedia Economics and Finance*. 2014. Vol. 14. P. 181–190. URL: [https://doi.org/10.1016/s2212-5671\(14\)00701-1](https://doi.org/10.1016/s2212-5671(14)00701-1) (дата звернення: 01.07.2024)].
- Economic Reform. Programs of Albania, the Former Yugoslav Republic of Macedonia, Montenegro, Serbia, Turkey, Bosnia and Herzegovina and Kosovo. (2018). *European Economy Institutional Papers* [in English]. [Economic Reform. Programs of Albania, the Former Yugoslav Republic of Macedonia, Montenegro, Serbia, Turkey, Bosnia and Herzegovina and Kosovo. *European Economy Institutional Papers*. 2018. URL: https://ec.europa.eu/info/publications/economic-and-financial-affairs-publications_en (дата звернення: 01.07.2024)].
- Foreign direct investment, net outflows (% of GDP) – Montenegro. (2024). *The World Bank* [in English]. [Foreign direct investment, net outflows (% of GDP) – Montenegro. *The World Bank*. 2024. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/BM.KLT.DINV.WD.GD.ZS?locations=ME> (дата звернення: 01.07.2024)].
- GDP (current US\$) (2024). *The World Bank* [in English]. [GDP (current US\$). *The World Bank*. 2024. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.МКТР.CD?locations=ME> (дата звернення: 01.07.2024)].
- Montenegro Government Debt to GDP. (2024). *Trading's Economics* [in English]. [Montenegro Government Debt to GDP. *Trading's Economics*. 2024. URL: <https://tradingeconomics.com/montenegro/government-debt-to-gdp> (дата звернення: 01.07.2024)].
- Montenegro Trade Summary. (2024). *WITS* [in English]. *WITS*. 2024. URL: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/MNT/Year/> (дата звернення: 01.07.2024)].
- Monthly minimum wages – bi-annual data. (2024). *Eurostat* [in English]. *Eurostat*. 2024. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/EARN_MW_CUR_custom_2609073/default/table?lang=en (дата звернення: 01.07.2024)].
- Petsinis, V. (2019). Converging or diverging patterns of Euroscepticism among political parties in Croatia and Serbia. *Journal of Contemporary European Studies*. [in English]. [Petsinis V. Converging or diverging patterns of Euroscepticism among political parties in Croatia and Serbia. *Journal of Contemporary European Studies*, 2019. DOI: 10.1080/14782804.2019.1686345].
- Restoring Macroeconomic Stability, Competitiveness and Inclusion. (2015). *The World Bank* [in English]. [Restoring Macroeconomic Stability, Competitiveness and Inclusion. *The World Bank*. 2015. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/croatia/publication/restoring-macroeconomic-stability-competitiveness-and-inclusion> (дата звернення: 01.07.2024)].
- Slovenia: Economic and Political Overview. (2024). *Nordea Trade Portal* [in English]. [Slovenia: Economic and Political Overview. *Nordea Trade Portal*. 2024. URL: <https://www.nordeatrade.com/en/explore-new-market/slovenia/economical-context> (дата звернення: 01.07.2024)].
- The economic context of Croatia – Economic and Political Overview. (2013). *Nordea Trade Portal* [in English]. [The economic context of Croatia – Economic and Political Overview. *Nordea Trade Portal*. 2013. URL: <https://www.nordeatrade.com/dk/explore-new-market/croatia/economical-context> (дата звернення: 01.07.2024)].
- Under the direction of Leonid Grigoriev. (2018). *Bulletin on current trends in the global economy*, 35 [in English]. [Under the direction of Leonid Grigoriev. *Bulletin on current trends in the global economy*. 2018. Issue 35. URL: <https://ac.gov.ru/archive/files/publication/a/17677.pdf> (дата звернення: 01.07.2024)].
- Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate). (2024). *The World Bank* [in English]. [Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate). *The World Bank*. 2024. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?locations=ME> (дата звернення: 01.07.2024)].

Стаття надійшла до редакції 01.08.2024

Ilchenko I. O.

Department of International Relations
Odesa I. I. Mechnikov National University
Dvorjanska Str., 2, Odesa, 65000, Ukraine

ECONOMIC TRANSFORMATION OF THE POST-COMMUNIST COUNTRIES OF THE WESTERN BALKANS AFTER 2008

Summary

The article has two cases for investigation – Albania and Montenegro, which are the most dissimilar in the middle of the Western Balkans, in order to provide the difference between neighbouring countries, as well as about the common tendencies in group. The purpose of the article is identification of the key problems of economic transformation of the post-communist countries of the Western Balkans after the onset of the world economic crisis. The global financial crisis of 2008–2009 affected most of the trade partners of the Western Balkans countries, which in turn affected exports and imports. In highly developed Slovenia, after a slight increase in the growth rate in 2010–11, the budgetary regime was shortened and the unfavourable economic situation in key partner countries led to another round of crisis. The global financial crisis put an end to the Albanian model of growth based on domestic consumption. Among the reasons for the economic decline in 2012–2013 were also the budget deficit and the growth of sovereign debt and the increase in rates associated with the debt crisis in Greece and other countries of the EU. Regardless of the fact that Albania didn't go through a unique recession, the crisis led to a change in transfers and other flows, which, in its turn, contributed to lower growth, especially in the housing sector, which has since experienced a sharp decline. Having close ties with the Greek and Italian economies through exports, transfers and financial flows, Albania bore the brunt of the crisis of the Eurozone's debt. In Western countries, imports outweigh exports, so they are importers of goods in the wider world. The Western Balkans may show the same trend. Another emerging trend is a change in the influx of direct investment, which is associated with the on-going independent development and strengthening of national economies. The tide of foreign exchange and economic development cannot be guaranteed by the EU. For foreign investors is important to invest in sectors of the economy that are already sufficiently regulated, have a well-developed infrastructure, and are not constrained by financial and industrial pressures. Supporting economic renewal will require further reform and elimination of macroeconomic shortfalls in government finances and the financial sector. Following the additional programs of the International Monetary Fund, the Western Balkans began to consolidate their national finances, and a consistent monetary policy supported economic developments. Business-important reforms were initiated, such as a comprehensive overhaul of the justice system. But troubling macroeconomic shortcomings and structural disruptions for growth require constant efforts for the most pressing problems. Thus, the process of European integration threatens to be delayed due to the inconsistency of the WB region's economic indicators with EU standards.

Key words: economics, transformation, post-communist countries, the Western Balkans.